

Respublika Moldova Üretmäk Bakanlı
Ekzamen düzmäk hem Kantarlamak Agentstvosu

GAGAUZ DİLİ HEM LİTERATURA
OKUMAKLARI

IV-cü klaslarda testlemäk için Programa

Kişinêu, 2012

GAGAUZ DİLİ

Önsöz

Programa da, kurikulum da 4-cü klaslarda üürenän şkolacıların öündä koyêr neetlär, angılarına görä uşaklar yılın bitkisindä çok işlär läözım bilsinnär, becersinnär. Ama kimi işlerä deyni bu da az. Şkolacıların, kimi işleri tamannamaa deyni, läözım sınışları da olsun.

Bu bilgileri, becermekleri hem sınışları temellemä deyni, diil sade 4-cü klasta, ama herbir klasta üüredicilär da, uşaklar da läözım kurulmuş urok, kalendar (takvim), yıl plannarına görä geçsinnär programanın bir temasını, parçasını, bölümünü da temelli läözımını, materialları mutlak aklılarında tutsunnar, bilsinnär hem becersinnär onnarı kullanmaa kendi şkola yaşama-klarında. Kimi bilgilär hep bu vakıtta läözım kâr sınışa da dönsünnär, çünkü bilmäk – o bir uur, ama becermäk hem sınışça kendibaşına kullanmak – bu heptän başka uur.

Büünkü gün, büünkü Devlet kurikulumu isteer üüredicilerdän, hepsindän, kim baalı şkola problemalarınnan, çalışsınnar, ki dilimiz kullanılsın diil sade uroklarda, şkolada, ama sokakta da, evdä da, iştä da, topluşlarda da, protokolları yazmakta da. Çalışsınnar, ki dilimiz gündän günä olsun taa zengin, taa ongun, taa uygun, taa yakışıklı, taa demekli, taa saygılı... – tä ne en paalı büünkü gündä hepsinä gagauzlara deyni.

Gelecek vakıt açan gagauzlar hem üürenicilär bileceklär dooru kullanmaa ana dilimizi, açan becereceklär açıklamaa onunnan herbir kendi derin fikirini; açan becereceklär hem söyleyebileceklär kendi üüsek duygularını, ürek dalgalanmasını, can sıcaklığını yakın hem paalı adama; açan herbirinin sözünä söz bulaceklar hem da ihtyarları, büyükleri yannış laflan acılamayaceklar; açan herbiri kolay becerecek kendi sözünü kurmaa, läözımını erdä başkasının sözünü doldurmaa yada kendi fikirini açıklamaa lafedilän problema için hem taa çok işlär kolayınnan hem havezlän yapılacak.

Hem taa bir iş. Bu bilgilär, becermeklär hem sınışlar, angıları için laf gider, istenmeerlär uşaklardan sade okumakta hem yazmakta, angılarında yazılı ekzamen (testlemäk). Gagauz dilini läözım kullanmaa başka uroklarda da, başka erlerdä da.

Gagauz dili (4-cü klas) nicä predmet

Okumak

Yazılı informaııyanın annamaklı kabledilmesi.

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
1.1. Tekti bütün-dän annamaa.	№1. Verilmiş teksti okumaa.	<p>Benim Donka lelüm ilkyazı çok sevãrdi onun çiçekleri için. Taa erdã kaar yatırkan azbuçuk güneş şılasın, o bir komuşu kızlan – Paşıylãn çıkardılar küümüzün kenarında çayıra da getirãrdilãr ilkinki çiidem çiçeklerini. Biz da, taa küçüklãr başladıydık annamaa, angı çiçeklãr nezaman açẽrlar, nasıl gözãl kokẽrlar.</p> <p>Çiidemnerin açması bitãr-bitmãz, lelüm başlıyardı getirmãã kırdan, çayırdan maavi gözçeezli menevşã çiçeklerini, taa sora inci çiçeklerini – bunnardı kırdan koparılma çiçeklãr. Ama onnarın ardına bizim başçamızda aulda açardı laalelãr, nergis çiçekleri, ergivannar, zambaklar. Hem sora taa bütün yaz açardılar geçmãz karanfillãr. Evdeki çiçekleri biz lelümnan ikimiz bakıp sulardık. Sora güzün, angıları sevmãzdidilãr suukları, kazıp maazaya saklayardık – donmasınnar deyni.</p> <p>Lelümun çiçek sevgisi bana da ulaşıydı da onunnan barabar taa çok çiçeklãr için lafedãrdik, çiçekleri bakıp, kazıp, sulayıp, onnara sevinirdik. (124 laf)</p> <p style="text-align: right;"><i>(N.Baboglu)</i></p>
1.2.	№ 2. Bulmaa okunmuş teksttã	Kimin için bu yaratmada annadilẽr? (Sıralayın hepsini)

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
	personajları.	kahramannarı).
1.3.	№ 3. Açıklamaa nezaman hem neredä geçer oluşlar okunmuş teksttä.	Bir cümläylän verin cuvap, nezaman hem neredän getirärdilär ilk çiçekleri?
1.4. Bulup yazmaa verilmiş lafları.	№ 4. Açıklamaa angı yılın zamannarı için bu teksttä annadılêr.	Yılın angı zamannarı için bu yaratmada annadılêr? Yazın onnarı.
1.5. Bulmaa okunmuş tekstin temasını.	№ 5. Düzmää plan tekstä görä. Bulmaa okunmuş tekstin mikrotemaların öz fikirini.	Bu başlıkları yaratmanın içindeliinä görä sıralayın (1, 2, 3, 4). ___ İlk çiçeklär çüidemnär. ___ Donka lelüm. ___ Başça çiçekleri. ___ Başka kır çiçekleri.
Yazmak0		
1.6. Ayırmaa lääzımını lafları.	№ 6. Kullanmaa üürenilmiş orfografiya normalarını.	Yaratmadan 4 uzun vokallı laf çıkarın (sıralına görä).
1.7. Bulmaa teksttä hem kendi-başına ayırmaa.	№ 7. Bulmaa lafların arasında baalantıları (antonimnär).	Yaratmadan alınma lafların antonimnerini bulun: kaçınmaa _____ suuk _____ yaz _____
1.8. Bulmaa tekstin maanayca ti-	№ 8. Yazmaa tekstin tipini.	Yazmaa okunmuş tekstin maanayca tipini.

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
pini (annatma, yarıdırma, fikirlemä).		
1.9. Bulmaa tekstin öz fikirini.	№ 9. Yazmaa okunmuş tekstin öz fikirini.	Cümleyi, angısında gösterili annatmanın çıkışı, çizin.
1.10. Becermää bulmaa lafin maanasını teksttä.	№ 10. Ayırmaa läazımnı lafları.	İlk cümledä adlıkları çizin.
1.11. Gramatika işi.	Becermää işliklerin gramatikayca zamannarını yazmaa.	İşliklerin zamannarını gösterin: sevãrdi _____ açêr _____ kokacam _____
12. Yazılı informaçıya kurmaa.	№12. Verilmiş örnää görä kurmaa kendi yazılı informaçıyanı.	İki nışannık kullanarak, çiidem çiçekleri için bir cümlä düzün.

Yazmak.

Temel neet 4. Yazılı informaçiya kurmak.

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
2.1. Kaligrafiyaya görä uygun hem orfo-grafiya kurallarına görä dooru yazmaa 80-90 laflı tekst.	N. 13. Yazmaa 80-90 laflı diktant.	<p>İş 18. Yazın laftan diktant, alarak esaba vokalların yazılmasını <c, ç, y> yımışak konsonnarın ardına. <i>Kaçıncı, kaçak, baca, kaya, kuyu, açık, acı; ceviz, keçi çivi, cümlä, gecä, gücü, çelik, çüven, küçük, çölmek, dereyä, küüyä, keçiyi.</i></p> <p>İş 19. Bölün işidilmiş lafları, angılarında var vokal dönmesi hem angılarında yok vokal dönmesi (2 direcik):</p> <p>1. Var. 2. Yok.</p> <p><i>Sülüklär, lüledä, saklêr, pakladı, sürer, sinä, kalleci, lelinum, kakıya, bakanın, paklêrlar, sulêrlar, yazêrlar, köpään, erää, kemiklerin, eşiklerin, aulların, kulaklar.</i></p> <p>İş 20. Yazın teksti dikatlı, üürenilmiş orfografiya hem punktua-fiya kurallarını kullanarak.</p> <p>Gölda (2-ci tekst)</p> <p><i>Dolaşık bir pateka çıkardı bizi gölä. Suyun üstündä üzärdilär türlü su otları. Onnar pek gözelledärdilär gölü. Paşı gördü su içindä tülü yumacıkları. Ördeciklär üzärdilär su üstündä. Yannarında üzärdi anaları. Biz oturduk kayık içinä da doorulduk gölün ortasına. Ördeciklär saklandılar sazların içinä. Gölün öbür ucunda, sansın kış için odun hazırlayardılar. Orada tersu içindä kunduz çalışlardı.</i></p>

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
	<p>N. 14. Tekstä 40-50 laftan kopya yapmaa.</p>	<p>İş 21. Yazın teksti, parantezaları açarak (ardlafların dooruyazılması).</p> <p style="text-align: center;">İlkyaz saçak damnaması (3-cü tekst)</p> <p><i>Şafk ederlär yalabıyerlar güneşä (karşı) saçak buzları. Gündän günä onnar taa çok olêrlar. Saçak buzları pek benzeerlär aaçların güüdelerinä. Sade onnar büüimeerlär aşıadan yukarı (dooru) ama aşaa (dooru). Saçakların (boyu) nicä buzlu gölmeklän sarilêrlar hem genişlik (tarafına) hem uzunnuk (tarafına). Ama az kaldı onnarın vakıdı. Açan ilkyaz enseyecek suuku, sevineräk çukurlara derelerä (dooru) kaçaceklar bu damnalar buz zapından kurtularak.</i></p> <p>İş 22. Tekstä (3-cü tekst) kopya yapın, koyarak durguçluk nişannarını.</p>

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
	<p>N. 15. İilendirmää verilmiş teksti yada onun bir parçasını.</p>	<p>İş 23. Yazın tekstin I-ci abzağını. Konson dönmesini gösterin. (4-cü tekst)</p> <p>Kayınnar çiçek açêr</p> <p>I. Eski kayınnar çiçek açêr, sansın altınnan yıldız(z, s)lı küpeleri saklêrlar bizim gö(z,s) ümüzdän ilk küçücük yapracıkları. Aşaa küçü(ç,c)ük fidan(c,ç)ıklarda hererdä artık görüner açık-eşil yapracıklar.</p> <p>II. Lülâkanın (yapraklar) görünerlär pek büyük hem açık. Lülâkanın (çiçeklär) artık hazır patlamaa. Çiçeklär durêrlar erdä nicä iiri (yıldızlar). Lülâka (çiçeklär) pek gözäl kokêrlar doldurdular (dolaylar) bürcü (koku).</p> <p>İş 24. Yazın ikinci abzadı (4-cü tekst) kullanarak adlıkları läâzımını halda.</p>
<p>2.2. Leksikayı kullanmak sözleşmâk temasına görä.</p>	<p>N. 16. Ayırmaa lafları, ki uysunnar annatma tekstä hem ayırılmış temaya.</p>	<p>İş 25. On işliin içindän çizin beşinin altını, angıları yardımna yaceklar sizä annatmaa, nicä siz hazırladınız mamunuza baaşış.</p> <p><i>Demiş, almış, gitmiş, resimnemiş, koymuş, donatmış, cıngırdamış, açmış, sarmış, sevindirmiş.</i></p> <p>İş 26. Çekedilmiş tema sırasına ekläyin taa üçâr laf: <i>karaca, yabanı...</i></p> <p>İş 27. Yazın beşâr dayanak laf (işlik) <i>Gezinti</i> temasına uysunnar.</p>

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
	N. 17. Ayırmaa lääzımını lafları, ki uysunnar yazdırma tekstä hem ayırılmış temaya.	<p>İş 28. On lafın içindän çizin altısının altını, angılarını yakışacak kullanmaa güz daayını yazdırmaa deyni.</p> <p><i>Kahırlı, şen, sarı, eşil, altın benizdä, sesli, karannık, sessiz (sak), düşünekli, kırmızı.</i></p> <p>İş 29. Bulun beşär nişannık laaleyi yazdırmaa deyni.</p>
	N. 18. Becermää bulmaa lafın maanasını cümledä (teksttä).	<p>İş 30. Laflara <i>kalktı, yalabıyér, yanêr</i> bulun sinonim teksttän (5-ci tekst).</p> <p style="text-align: center;">Yaz sabaası</p> <p><i>Göktä yanêr dannar. Bän durêrim çiçek açan tarlanın boyunda. Onun renkli çiçektän kilimin benizi diişer. Kırların ucunda sansın gözlerini kamaştırêr altın benizindä kenar. Duudu güneş. Kırları kapladı güneşin şilaları (okları).</i></p> <p>İş 31. Diiştirin cümledä deyimneri sinonimnêrlän, kullanarak lafları.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Uşaklar okumuşlar kıyatları ilk kabından bitki kabınadan. 2. Evelki kıyatlar altın paasında geçêrlär. 3. Fena büücü götürmüş şarın kızını cendemin bucaana. <p>Kontrolcu laflar: <i>pek uzak, çeketmesindän bitkisinädän, pek paalı.</i></p>

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
2.3. Yazılı informaçıya kurmaa.	N. 19. Verilmiş örnää görä kurmaa kendi yazılı informaçıyanı.	<p>İş 32. Yaydırın teksti beşar cümläylän, kullanarak verilmiş lafları. <i>Sıncap işleer. Ot, çim toplêr. Kıştan o hiç korkmêr.</i> Kontrolcu laflar: <i>ceviz, mantar, sabaadan avşamadan, toplêr, evcääz.</i></p> <p>İş 33. Kendinizdän bulun (Çıkarın) da bitirdin çekedilmiş teksti (İş 32) (üçar cümläylän).</p>
	N. 20. Kurmaa kendi annatma tekstini.	<p>İş 34. Kurun da yazın annatma (bir sayfayadan) verilmiş plana hem temaya görä: Benim duuma günüm. Plan</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Yortuya hazırlanmak. 2. Dostlar gelerlär musaafirlää. 3. Şennik. 4. Neyi bän hepsindän çok beendim. <p>İş 35. Kurun tekst (bir sayfayadan), dayanak laflar ı kullanarak: <i>Kuşlar, koruyêrlar, açlık, kışın, uşaklar, cannarı acıyêr, düzmüşlär (yapmışlar), tenä (trofa), uçup-gelmişlär, emnik, korumaa, yardımnamaa.</i></p>

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
	N. 21. Kurmaa kendi yazdırma tekstini.	<p>İş 36. Yazdırın sınıcı (yarım sayfadadan) verilmiş plana görä. Plan.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Neredä yaşêr sınıcı? 2. Sınıcı nesoy? (tüüleri, zotkacı, gözçeezleri, kulacıkları, kuyrucaa). 3. Neçin bän sınıcı beenerim?
2.4. Aarayıp-bulmaa tekstin artistik kolaylıklarını.	N. 22. Bulmaa teksttä dil hem artistik kolaylıklarını hem dooru açıklamaa onnarın maanasını hem lääzımını teksttä.	<p>İş 37. Söläyin, nedir bu verilmiş laflar <i>gözçeezleri, nicä boncuk</i> (çizin dooru cuvabın altını):</p> <ol style="list-style-type: none"> a) epitet; b) metafora; c) uydurma.
	N. 23. Kendibaşına tekst kurmaa, kullanarak artistik kolaylıklarını.	<p>İş 38. Kurun ikişär lafbirleşmesi, angılarında laf <i>altın</i> kullansın kendi maanasında hem ikincili maanada.</p> <p>İş 39. Kurun <i>kayının</i> yazdırmasını (5–6 cümledän zeedä olmasın), kullanarak ikişär uydurma.</p> <p>İş 40. Yazdırın yılın sevgili zamanını 5–6 cümläylän, kullanarak en azdan 4 kerä lafları ikincili maanada.</p>

4-CÜ KLASTA GAGAUZ DİLİ PREDMETİN İÇİNDELİİ

1. SÖZ TEMATİKASI, ANGISI LÄÄZİM KULLANILSIN SÖZLEŞMEKTÄ HEM OKUMAKTA

- Folklor yaratmaları, annatmalar, şiirlär, başka yazılı yaratmalar gagauzlann, moldovannarm hem Bucakta yaşayannarın kulturaı hem yaşaması için.
  - *Adam kişili.*
    - Nicä ilerletmää ustalıklara *zanaatlara kendi havezini!*
    - *Şkola bizim yaşamamızda.*
      - Nicä kendibaşına bilgi kapmaa?
      - Konflikt situatıyaları şkolada hem onnarın peydalanmak sebepi.
      - Anılmış adannarın küçüklüündän meraklı momentleri bilmää.
    - *Adam hem söz etikası (kulturaı).*
      - Nicä yapmaa da söz olsun taa uygun kompozitıyaya görä?
      - Ne o dooru lafetmäk hem nicä o uura kalkmaa?
      - Ne yapmaa da laf ustası olmaa, sakınmadaan lafetmää?
      - Ne o *inanıklı* sözleşmäk? Üüren diskusiyalarda pay almaa.
    - *Literatura adanın yaşamasında.*
      - Kiyat - adama deyni bir eni bulmak.
      - Bibliotekada lääzımını kiyadı nicä bulmaa? Becer katalogları kullanmaa.
    - *Adam hem aylä.*
      - İmeklär hem kaplar (iyintilär, onnarm rolü (paalılılı) adanın saalı için).
        - Ne o giinmää modaya görä? Neylän gagauz rubaları başkalanêrlar başka halkların rubalarından?
        - Ayledä olur kavgalar, onnarm peydalanmak sebepi.
  - - Nelär lääzım yapmaa, ki aylä dinnensin, herkerä kendisinä iilencä bulsun.
    - *Zaamet adanın yaşamasında.*
      - İş adamı adam yapêr. Dünnä paalılıkları, angılarını adam kendi ellerinnän yaptı.
    - *Zanaat ayırmak.*
      - Zanaat ayırmak yolunda.
      - Ne hem nicä annamaa ayırılmış zanaat için?
  - *Küü hem onun anılmış gösterilecek erleri.*
    - Küüdeki çiftçilerin zaametleri (evdä hem kırdä). Ne lääzım yapsın adam, varkan onun başka dildä lafedän senselesi, dostu yada musaafiri? Ne kazanêr çok dil bilän?
  - *Kasaba hem onun gösterilecek erleri.*

1. Moldövanın hem Gagauziyanın baş kasabaları. Kasabaların durumu, üzü hem gösterilecek erleri. 2.Kasabadaki zavodlar hem fabrikalar. İşçilerin zaameti.

3. Neylän başkalanêr Kişinövlan Komrat?

Adam hem tabiat.

Ana tarafın tabiatı - halk zenginnii. Tabiatı korumak. Benim sevgili yıl zamanım.

Adam hem Vatan

1. Bizim Vatanımız - Moldova. Ana tarafımız - Bucak!

2. Bizim bayraamız, gerbimiz hem gimnimiz.

3. Gagauziya - Moldovanın bir bölümü.

Saalık hem sport.

1. Eşil aptekanın reçeptleri.

2. Becer ilk yardımını yapmaa.

3.Sport yarışmaları. En önemli - onnarda pay almak.

Dostluk hem dostlar.

1. Kimi var nicä haliz dost saymaa? İstäärseydin dost olmaa - ol!

2. Neylän biz iileneriz,
neleri severiz?

Adamın hem

incäzanaatlun ilgileri.

1. Spektaklilär hem filimnär bizim yaşamamızda. Sevgili teatru hem kino aktörları.

2. İncäzanaatlık şkola ştenasında.

2. SÖZ TEORİYASINI AÇIKLAYAN TEMEL İNFORMATİYA

1. Söz - insannarın arasında annaşmak proşesi.

2. Aazdan hem yazılı söz (sözleşmäk).

3. Dil hem başka söz kolaylıkları, kullanılan aazdan sözdä (intonaşıya, sesin üüseklii, logika urgusu, hızlılık (çabukluk), ton, jest, mimika).

4. Dialoglu hem monologlu söz. Dialogun kuruluşu.

5. Dil stilleri: *sadä söz, artistik sözü, bilim sözü, publişistika sözü.*

6. Tekst - sözleşmäk *maasulu*. Tekstin nişannarı: *bütünnük, kendibaşınık, bitirilmişlik.*

7. Tekstin kaliteleri: temanın açıklaması, öz maanasının açıklaması, açıklamanın sıralı, dooruluk (gerçeklik) hem sözün demeklii.

8. Tekstin teması o - ne için laf gider teksttä.

9. Mikrotema - küçük tema (temacık).

10. Tekstin adı - temanın yada öz fikirin açıklaması.

11. Abzağ - tekstin bir parçası, angısında açıklanêr mikrotema

(temacık).

12. Tekstin planı - abzafların biri-biri ardı sora gitmesi.

13. Monolog - bir kişinin sözü.

14. Dialog - iki kişinin sözleri (lafetmesi, konuşması).

15. Tip maanasına görä sözlerin çeşitleri: *annatma, yazdırma, fikirlemä, çeşitleri*.

16. Annatmanın struktura elementleri: bir obyekt için informațiya hem onun açıklamak *sırası, konu üüseklii* (kulminațiya) hem sonu.

17. Yazdırmanın struktura elementleri: informațiya lafedilän obyekt için, onun nişannarını sayıklamak, lafedilän obyeki kantarlamak.

18. Fikirlemenin struktura elementleri: tezis, argumentlär, sonuç.

19. Sözdän istemeklär: *zengin maanalık (kurun), kompozitiya uygunnuu, gerçeklik hem dil demeklii*.

20. Söz etiketi: sözleşmäk kurallarını kullanmaa lafedarkän başkasınnan.

DİL TEORİYASI

Tekrar

Laf. Cümlä. Tekst. Cümlelerin baş hem ikincili payları. Lafların cümledä baalantıları. Cümlelerin bitkisindä nişannar.

Seslär hem bukvalar. Kısım hem urgu. Ses hem bukva analizi zör strukturalı laflarda (*yayancılar, büüyärdi, okuyaceymış, sesleyärmış, büüyeceymişim* h.b.).

Laf kuruluşu. Vokal garmoniyasına görä vokalların hem konsonnarın yazılması. İkili konsonnann, uzun hem yotlu vokalların dooruyazılması.

Söz payları: adlıklar, nişannıklar, işliklär, aderlik.

Adlıklar. Adlıkların kullanılması. Konsonnan bitän adlıkların kullanılması. Vokallan bitän adlıkların kullanılması. **K** konsonnann bitän çokkısımını adlıkların kullanılması. Konsonnan hem vokallan bitän adlıkların çokluk sayısında kullanılması.

Nişannık. Nişannıkların adlıklarla ayırılı hallanması birlik hem çokluk sayılarında (nişannıklar, adlıklarla barabar hallanarkan, hiç diişilmeirlär). Nişannıkların cümledä kullanılması.

İşliklär. Tanışmaa işliklerin temel hem infinitiv formasınnan. Konsonnan hem vokallan bitän işliklär. İşliklerin üzlerdä hem sayılarda diişilmesi şindiki, geçmiş hem gelecek zamannarda. İncä vokallılar hem kalın vokallılar, onların afiksleri. İşliin bellisiz forması. İşliklerin cümledä eri.

Aderiklär. Aderiklär 1,2, 3-cü üzlerdä birlik hem çokluk sayılarında. Aderiklerin hallanması. Dooru kullanmaa aderlikleri (benimnän, seninnän, onunnan). Aderiklerin cümledä kullanılması.

Ürenilmiş söz paylarını tekstlerdä bulmaa, göstermää cümledä onnarın funktiyalarını (baş payı nı - subyekt, predikat osa ikincili pay mı). Cümlelerdä, ayırıp, kullanmaa o lafları taa açık, taa yakışıklı, taa uygun. Çalışmaa, ki cümlelär benzämesinnär biri-birinä, kurumuna görä aazdan sözleşmektä.

Cümlä. Birsoy paylı cümlelär. Birsoy payların cümledä baalantıları ekleyän hem karşıduran baalayıcılarlan (*hem, ama*) hem baalayıcısız. Birsoy paylarlan cümlä kurmak.

Baalantılı söz. Söz hem onun yaşamakta läüzümnü, faydalı. Aazdan sözün kurulması üüenmäk materialına görä.

Tekst. Tekstin teması hem onun öz fikiri. Tekstin strukturası (kompozitiyası). Takrirä hem yaratmaya plan kurmak (kolektivcä hem kendibaşına).

Tekstin tekrarı (sıradan, kıسادan) kolektivcä hem kendibaşına kurulu plana görä.

Gagauz dili (4-cii klas) (1-ci variant)

Neetlär	Bilmäk hem annamak (Знание и понимание)				Kullanmak (Применение, использование)				Hepsi % (İtemleri n sayısı)
	Bütüdüän tekstin içi-ndeliini annamaa.	Bulmaa tekstin maanayca tipini (annatma, yazdırma, fikirlemä).	Aarayıbulmaa tekstin artistik kola-yılıklarını (epitet, cannatma, uydurma).	Bulmaa tekstin öz fikirini.	Kurmaa (yazılı) kendi annatma tekstini.	Bulmaa lafların arasında baalatınları (sinonimnär, antonimnär, omoni-mnär).	Leksikayı kullanmak sözleşmäk temasına görä.	Kullanmaa üürenilmiş orfografiya hem punktuatıya normalarını.	
İçindelik	Понимать общее содержание прочитанного текста.	Определять функционально-смысловой тип текста (повествование, описание, рассуждение).	Выявлять художественные средства в тексте (сравнения, эпитеты, олицетворения).	Определять главную мысль текста.	Создавать собственный повествовательный текст.	Установить связь между словами (синонимы, антонимы, омонимы).	Использовать лексику в соответствии с темой высказывания.	Использовать изученные орфографические и пунктуационные нормы.	
Okumak	25% (3 item)	10% (1 item)	10% (1 item)	5% (1 item)					50% (6 item)
Yazmak				10% (1 item)	10% (1 item)	10% (1 item)	15% (1 item)	5% (1 item)	50% (6 item)
Hepsi % (İtemlerin sayısı)	25% (3 item)	10% (1 item)	10% (1 item)	15% (2 item)	10% (1 item)	10% (1 item)	15% (1 item)	5% (1 item)	100% (12 item)

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
1.1. Teksti bütümdän annamaa .	№1. Verilmiş teksti dikat okumaa da soruşlara cuvap vermää.	<p>İlkyaz – yılın en kızgın zamanı: kolhozçular, çiftçilər sürerlär, ekerlär, baa keserlär. Onnar çok işlär läözüm etiitirsinnär yapmaa, çünkü ilkyaz günü yılı doyurarmış.</p> <p>Meyvalık brigadiri Oli yollamış kendi insannarını meyvalaa.</p> <p>Bütün gün insannar tırmıklarlan hem diirennärlän toplamışlar korayları yıvinnara.</p> <p>– Bu poyraz lüzgeri bizä suuk getirecek, - demiş Oli.</p> <p>– Oli, ya bak, güneşin var kulakları. Suuk olacek bu gecä, - demiş Mıyalçu dädu.</p> <p>Gerçektän da, avşamnän kolhozun radiosu bildirdi: “Şindi hemen rayondan haber geldi, ani bu gec ä olaceymış ayaz, angısı var nicä yoketsin meyva bereketini”.</p> <p>Gecä yarısı çiftçilər doorulmuşlar meyvalaa.</p> <p>Da tä başladılar tütmää o toplanmış koray yıvinnarı.</p> <p>Çiftçilər meyvalıkta yakmışlar ateşleri taa sabayadan. Herbir acım altından kalkarmış yukarı koyu tütün direkleri. Tütün dallara urulup, sararmış acı, yısıdarak onu kendi soluunnan.</p> <p style="text-align: right;"><i>(G.Gaydarci)</i></p>
1.2. Bulmaa tekstin maanayca tipini (an-natma, yazdırma, fi-kirlemä).	№ 2. Yazmaa okunmuş tekstin maanayca tipini.	Okunmuş tekst maanayca angı tipä girer? Yazın.
1.3. Bulmaa teksttä literatura kolaylıklarını.	№ 3. Kendibaşına ayırmaa da yazmaa söyleyişi.	Bulun söyleyişi bu annatmada da yazın onu.

Standartlar	Kantarlı neetlär (örnek)	Test işleri (iş çeşitleri) (örnek)
1.4. Bulmaa tekstin öz fikirini.	№ 4. Yazmaa okunmuş tekstin öz fikirini.	Bir cümläylän yazın, nasıl Mıyalçu dädü annamış, ani suuk olacek?
1.5. Teksti mikrotemalara görä paylara bölmää, öz fikirleri annamaa.	№ 5. Plan düzmää.	Bu başlıkları tekstin içindeliinä görä sıralayın (1,2,3,4): _____ Tütün kurtarêr meyvalı. _____ Çiftçilär işleer kırdä. _____ Avşam bildirimi radioda. _____ Çiftçilerin zaameti meyvalıkta.
1.6. Kullanmaa üürenilmiş punktua-tiya normalarını.	№ 6. Bulmaa birsoy payları cümledä.	Çıkarın teksttän birsoy paylı cümleyi.
1.7. Gramatika temelini cümledä bulmaa.	№ 7. Lafların arasında baalantıları bulmaa.	Cümledä: “Çiftçilär meyvalıkta yakmışlar ateşleri taa sabayadan”. Çizin baş paylarını hem gösterin adlıkların hallarını.
1.8. Bulmaa lafların arasında baalantıları (sinonimnär).	№ 8. Kendibaşına bulmaa okunmuş teksttä sinonimneri.	Tekstän alınma lafların sinonimnerini bulun: aaç _____ demiş _____ suuk _____
1.9. Becermää bulmaa lafın maanasını teksttä.	№ 9. Ayırmaa läüzümni lafları.	Çıkarın tekstän (bulunmak sıralına görä) üç işlik şindiki zamanda.
1.10. Leksikayı kullanmak sözleşmäk maanasına görä.	№10. Lafın ikincili maanasını bulmaa.	Lafbirleşmelerin, angılarında laflar “kulak”, “kızgın” kullanılêr ikincili maanasında. Yazın onnarı.
1.11.	№ 11. Bulmaa birköklü laflar.	Lafa “çiçek” birköklü lafları yazın.
1.12. Kendibaşına tekst kurmaa.	№ 12. Dooru cümlä düzmää, onnar tekst kursunнар.	Düz üç cümlä kendi kasaban (küüyün) için.

Neetlər	Bilmäk hem annamak (Знание и понимание)				Kullanmak (Применение, использование)				Hepsi % (İtemnerin sayısı)
	Bütüdüan tekstin içindeliini annamaa.	Bulmaa tekstin maanaуca tipini (annatma, yazdırma, fikirlemä).	Aarayıp-bulmaa tekstin artistik kolaylıklarını (epitet, cannatma, uydurma).	Bulmaa tekstin öz fikirini.	Kurmaa (yazılı) kendi annatma tekstini.	Bulmaa lafların arasında baalantıları (sinonimnär, antonimnär, omonimnär).	Leksikayı kullanmak sözlüşmäk temasına görä.	Kullanmaa üürenilmiş orfografiya hem punktuaşıya normalarını.	
İçindelik	Понимать общее содержание прочитанного текста.	Определять функционально-смысловый тип текста (повествование, описание, рассуждение).	Выявлять художественные средства в тексте (сравнения, эпитеты, олицетворения).	Определять главную мысль текста.	Создавать собственный повествовательный текст.	Установить связь между словами (синонимы, антонимы, омонимы).	Использовать лексику в соответствии с темой высказывания.	Использовать изученные орфографические и пунктуационные нормы.	
Okumak	15% (2 item)	10% (1 item)	10% (1 item)	15% (2 item)					50% (6 item)
Yazmak				10% (1item)	15% (2item)	10% (1item)	15% (2item)		50% (6item)
Hepsi % (İtemnerin sayısı)	15% (2 item)	10% (1 item)	10% (1 item)	25% (3 item)	15% (2 item)	10% (1 item)	15% (2 item)		100% (12 item)

KOMENTARİYA – 1

1-ci tablîqada veriler gagauz dilin standartları, kantarlı neetleri hem iş çeşitleri, angılarını tamannadıynan, kabledilecek, ne ani koyduydunuz neetinizä (Aradakı neetlerdä). Neylän başkalanêr, **aradakı neetlär kantarlı neetlerdän** Aradakı neetlär koyulêr genişân, ama kantarlı neetlär baalı konkret uroo yada temaya. Deyecez aradakı neet — bulmaa okunmuşun temasını; kantarlı neet — Verilmiş başlıklardan, angısı taa uygun gösterecek tekstin temasını (angısını uşaklar okudular yada sesledilär **bu urokta**). Bildiinä görä bu konkret soruşa cuvap — var nicä uşaan bilgilerini kantarlamaa, ama aradakı neet gösterer sade semti ne lääzım bilsinnär.

Bilgilär ana dilindä bakılacaklar onun iki funktıya uurunda: okumak hem yazmak. Verilmiş aradakı neetlerä görä siz lääzım kurasınız kendi işinizi da yılın bitkisindä hazır olasınız testli ekzamennerä.

OKUMAK. ÜÜRENİCİLÄR LÄÄZİM BİLSİNNÄR:

1. alfabetin bukvalarını hem onnarın seslerini;
2. lafların hem deyimnerin maanalarını;
3. durguçluk nışannarını hem onnarın teksttä lääzımını;
4. tekstlerin tiplerini içindeliinä görä (yazdırma, annatma, fikirlemä);
5. terminneri: *başlık, tema, öz fikir* (öz maana), *maana açıklayan sözlük*;
6. terminneri: *annatma, masal, fabula, şiir; süjet, personajlar*;
7. okumaktan istemekleri: okumak *olsun annamaklı, gerçekli, hızlı (çabuk), demekli*.

ÜÜRENİCİLÄR LÄÄZİM BECERSİNNÄR:

1. dooru, annatmaklı, hızlı hem demekli okumaa teksti;
2. kendi-kendinä hem seslän okumaa;
3. annatmaa tekstin içindeliini hem öz fikirini;
4. seslän (intonatıyaylan) göstermää kendi kantarlamayı hem oluşlara duygularını;
5. annatmanın soruşlarına görä açıklamaa tekstin içindeliini;
6. lafların hem deyimnerin maanalarını açıklamaa;
7. okuyarkan hem annadarkan, kullanmaa maana açıklayan sözlüü;
8. bulmaa teksttä cümleyi, angısı açıklêr onun öz fikirini;
9. bulmaa teksttä cuvap personajların yaptıklarına hem da teksti açıklayan soruşlara;
10. yaratmanın içindeliinä görä bölmää teksti parçalara;
11. intonatıyaylan göstermää herbir personajın replikasını;
12. şiirleri yada proza parçalarını ezberlemää;
13. annatmaa tekstin içindeliini plana (dayanak laflara) görä;

14. uydurmaa hem ayırmaa iki tekstin öz fikirlerini;
15. bulmaa teksttâ onun artistik demekliini (*uydurma, cannatma* h.b.);
16. hızlı kendi-kendinâ okumaa;
17. personajların yaptıklarını kantarlamaa hem bulmaa yaptıkların sebeplerini;
18. seslân ayırmaa teksttâ konu üüsekliini;
19. kırsadan okunmuş tekstin içindeliini annatmaa;
20. tekstin öz fikirini bir formula gibi söylemää;
21. tekstin temasını tanımaa.

YAZMAK. ÜÜRENİCİLÄR LÄÄZİM BİLSİNNÄR:

1. alfabetin bukvalarını hem onnarın seslerini;
2. lafların dooruyazılmak hem punktuatıya kurallarını;
3. lafların hem deyimnerin maanalarını;
4. yazılan tekstin maanasını annasınnar;
5. termini *abzaç*;
6. temiz (kırnak) yazmanın kurallarını.

ÜÜRENİCİLÄR LÄÄZİM BECERSİNNÄR

1. Annayıp-kabletmää hem dooru yazmaa işidilân teksti.
2. Dooru kopiya yapmaa kiyattan tefterâ yazılan tekstâ.
3. Yazılı cuvap vermää teksti açıklayan soruşlara.
4. Kurmaa hem yazmaa takrirâ yada yaratmaya sadâ plan.
5. Plana görâ takrir yazmaa (Yazdırma hem annatma tipindâ).
6. Plana görâ yaratma yazmaa (Yazdırma hem annatma tipindâ).
7. Kanverttâ adresi yazmaa.
8. Yakın dosta bir kiyat (mektup) yazmaa.
9. Orfografiya sözlüündâ lââzımın informaşıya bulmaa.
10. Teksti erleşirmää sayfaya kurallara görâ (belli olsun başlık, abzaçlar...).
11. Yazarkan, kullanmaa lafları baş maanalarında.
12. Yazmaa takrir hem yaratma (yazdırma hem fikirlemâ elementlerinnân).
13. İilendirmää kendi tekstini içindelik hem dil tarafından.

Kendi plannarınızı, uroklarınızı kurarkan, taa çok lââzım bakasınız herbir uurda **becermeklerâ**, çünkü testli ekzamennerdâ pek az sorulacak, ne uşaklar bilerlär, ama, testlerâ cuvap verärkân, onnar lââzım göstereinnär, ne onnar **becerelär**, lââzım **göstereinnär kendi sınışlarını**. Onuştan pek islää lââzım okuyasınız predmetin içindeliini (nelär lââzım üürenilsin **söz teoriyasından** (I) hem **dil teoriyasından** (II).

Ondan sora islää tanışın 2-ci tablisaylan, neredä maasuz verdik rusça hem gagauzça ileri **bilmäk hem annamak** — bu **bilgilär hem becermeklär** . Ama öbür rubrikada işleniler, hem en zor test işleri burada **Kullanmakta** — bu **Sınışlar** .

Bu tablişada verili proşentlär, angıları göstererlär, ani herbir tematika semtindä var nicä olsun bir item da, üç item da (iş). Deyecez, ki **okumakta** tekstin içindeliini annamak için var nicä olsun iki iş (item), 3 iş (item) da, ama bununnan teksttä iş bitmeer. Burada var nicä istenilsin bulmaa tekstin maanayca tipini, bulmaa tekstin artistik kolaylıklarını (uydurma, cannatma, epitet), bulmaa tekstin öz fikirini.

Bundan sora 2-ci tablişada gösteriler, ani uaklar läözüm **becersinnär** kurmaa kendi annatma tekstini, bulmaa hem açıklamaa sinonimneri, antonimneri hem omonimneri, kullanmaa lafları sözleşmäk temasına görä, kullanmaa üürenilmi orfografiya hem punktuaşiya normalalarını. Tablişanın variantları gösterer, ani akşentlär var nicä diisinnär.

DİKAT OKUYUN TEKSTİ. KOYULMUŞ SORUŞLARA CUVAP VERİN.

İlkyaz geldiynän, gelmişlär turnalar da. İki turna konmuş uşak başçasının üstünä. Aul içindä uşaklar şennenmişlär hem çeketmişlär baarmaa:

– Turna, turna! Turna, turna!

Ama turnalar bakarmışlar kendi işlerinä. Yapmışlar yuvalarını. Sora anaçka yatmış yımirtaların üstünä, ama kocası Turna-Kurna taa çok vakidini geçirärmış uşakların arasında.

Hiç sevmääzmiş Turna-Kurna, açan çocuklar kızcaazları gücendirärmış yada biri-birlerinnän düüşärmış. O birdän girärmış onların arasına da yayarılmış kanatlarını.

Pek sevärmış Turna-Kurna, açan uşaklar gezintiyä gidärmışlär. Ozaman o hodul gidärmış uşakların önündä, nicä girgin komandir hem nicä koruyucu. Açan Turna-Kurna görärmış, ani birkimsey sokulêr uşaklara, o birdän yayarılmış kanatlarını, korusun onnarı. (98 laf)

(K. Vasiliogluya görä)

1.	Koyun tekstin adını da yazın onu _____	L 0 2
2.	Bir cümläylän verin yazılı cuvap, nezaman hem neredä geçer bu oluş _____ _____	L 0 2 4 5
3.	Bulun teksttä üçär işlik, angıları bulunêrlar geçmiş zamanda. _____	L 0 2
4.	Okunmuş tekst maanayca angı tipä girer? Dooru variantın bukvasını çevreyä alın. a) yazdırma b) annatma c) fikirlemä	L 0 2
5.	Angı zamanda olêr bu oluş? Dooru variantın bukvasını çevreyä alın. a) gelecek zamanda b) şindiki zamanda c) geçmiş zamanda	L 0 2
6.	Çıkarın teksttän säde üçär işlik, angıları göstererlär turnaların işlemini _____	L 0 2 4 6
7.	Verilmiş nişannıkların arasından ayırın hem Çıkarın ikişär laf, angıları yardım ederlär yazdırmaa Turna-Kurnayı (sulu,girgin, geniş, hodul, derin, suuk.) _____	L 0 2 4
8.	Teksttän alınma lafların antonimnerini bulun: gelmişlär – _____ üstünä – _____ kocası – _____	L 0 2 4 6 7

9.	Verilmiş lafların arasından Çıkarın sade onnarı, angılarında var nicä olsun vokal dönmesi (derä, toloka, bayır, lülä, gül, enser, pirä) _____ _____	L 0 2 4 6
10.	Dooru variantın bukvasını çevreyä alın. Angı cümledä laf almaa kullanilêr ikincili maanada: <i>a) Baka almuş uşaklara deyni bir çuval karpuz.</i> <i>b) Uşaklar almışlar kendini da gitmişlär dereyâ.</i> <i>c) Mani demiş mamusuna, ki alsın ona bir eni tarak.</i>	L 0 2
11.	Paranteza içindän lafları erleştirin erlerinä, koyarak onnarı läüzimni formada: <i>Biz dün... kartofileri. Gelän aftaya biz... gezintiyä.</i> <i>Bıldır dädu bana... bir bisikleta. Koyunnarı aydadık...</i> (çayır, almaa, kazmaa, gitmää)	L 0 2 4 6 8
12.	Lafbirleşmelerin arasında uydurmayı bulun. Dooru variantın bukvasını çevreyä alın. <i>a) uşakların arasında</i> <i>b) nicä komandır</i> <i>c) küsülü kafasını.</i>	L 0 2

Tekstin kantarlamak sheması 1

Test işleri	Olabilir cuvaplar	Kantarlamak sheması
1	2	3
1. Koyun tekstin adını da yazın onu.	a) Turna-Kurna q) Turnalar geldi b) Koruyucu turna	Hepsi 2 bal dooru cuvap için.
2. Bir cumläylän verin yazılı cuvap, nezaman hem neredä geçer bu oluş.	Bu oluş geçer ilkyazın uşak başçasında.	Hepsi 5 bal. 2-är bal herbir dooru cuvap için (2x2=4). 1 bal cümleinin dooru kurulması için..
3. Bulun testtä üçär işlik, angıları bulunêrlar geçmiş zamanda.	gelmişlär, konmuş, şennemişlär.	Hepsi 3 bal. 1-är bal herbir dooru cuvap için.
4. Okunmuş tekst manayca angı tipä girer? Dooru variantın bukvasını çvreyä alın.	b) annatma	Hepsi 2 bal dooru cuvap için.
5. Angı zamanda olêr bu oluş? Dooru variantın bukvasını çvreyä alın.	c) geçmiş zamanda	Hepsi 2 bal dooru cuvap için.
6. Çıkarın teksttän sade üçär işlik, angıları göstererlär turnaların işlemini.	Yapmışlar, yatmış, gecirämiş.	Hepsi 6 bal. 2-är bal herbir dooru cuvap için (2x3=6).
7. Verilmiş nişannıkların arasından ayırın hem Çıkarın ikişär laf, angıları yardım ederlär yazdırmaa Turna-Kurnayı (sulu, girgin, geniş, hodul, derin).	girgin, hodul	Hepsi 4 bal. 2-är bal herbir dooru cuvap için (2x2=4).
8. Teksttän alınma lafların antonimnerini bulun. gelmişlär – üstünä – kocası –	gitmişlär; altına; karısı;	Hepsi 7 bal. 2-är bal herbir dooru cuvap için. (2x3=6) 1 bal lafların dooru yazılması için.

Test işleri	Olabilir cevaplar	Kantarlamak sheması
1	2	3
9. Verilmiş lafların arasından Çıkarın sade onnarı, angılarında var nicä olsun vokal dönmesi (derä, toloka, bayır, lülä, gül, enser, pirä)	derä, lülä, pirä	Hepsi 6 bal. 2-är bal herbir dooru cevap için.
10. Dooru variantın bukvasını çevreyä alın. Angı cümledä laf almaa kullanılêr ikincili maanada? a) Baka almış uşaklara deyni bir çuval karpuz. b) Uşaklar almışlar kendini da gitmişlär de-reyâ. c) Mani demiş mamusuna alsın ona bir eni tarak.	b). Uşaklar almışlar kendini da gitmişlär de-reyâ.	Hepsi 2 bal dooru cevap için.
11. Paranteza içindän lafları erleştirin erlerinä, koyarak onnarı lä äzımnı formada. 1) Biz dün... kartofileri. 2) Gelän aftaya biz... gezintiyä. 3) Bildir dädu bana... bir bisikleta. 4) Koyunnarı aydadık... (almaa, çayıra, kazmaa, gitmää)	1) kazdık; 2) gidecez; 3) aldı; 4) çayıra.	Hepsi 10 bal. 2-är bal herbir lafın dooru erini bulmak için (2x4=8) 0,5 bal da herbir lafın dooru yazılması için (0,5x4=2).
12. Lafbirleşmelerin arasında uydurmayı bulun. Dooru variantın bukvasını çevreyä alın. a) uşakların arasında b) nicä komandır c) küsülü kafasını	b) nicä komandır	Hepsi 2 bal dooru cevap için.

Komentariya 2.

Nicä siz gördünüz hem annadınız, testlär kurudurlar bir tekstin temelindä. Alnêr tekst, angısında var bir üz irmi lafın dolayında hem angısı meraklı. Hepsicii itemnär, angıları gösterili I-ci tablişada kurudurlar bu tekstin temelindä. Tä burada, nicä görersiniz, herbir punktta koyulu kantarlı neetlär hem verili cuvapların paaları. Alêrız örnek 1-ci variantı, V. Suteevin annatmasını. Bakın herbir punktu (birdän onikiyädän) hem tekstin altında, hem kantarlamak shemasında. Çekederiz:

1. Verilmiş başlıkların angısı taa uygun açıklêr okunmuş tekstin temasını? Dooru variantın bukvasını çevreyä alın .

Burada verili, düşündürtmäk için dört cuvap variantı.

a) – Korkak sıçan; b) – Balıçak göldä üzer; c) – Üç kedicik hem d) – Kurbaa.

Elbetki, bu tekstdä laf gider üç kedicik için, makarki anılêr korkak sıçan da, balıçak ta, Kurbaa da. Onnar sade ayırı epizodlarda, ama baalantılar, problema kaldırlêr üç kedicik için. Tä neçin **Üç kedicik** öbür variantlardan taa uygun açıklêr bu tekstin temasını. Dooru cuvap için veriler 2 bal.

2. Bir uzun cümläylän verin yazılı cuvap, **nezaman** hem **neredä** geçer bu oluş . Burada, nicä görersiniz iki soruş: **nezaman?** hem **neredä?** Cuvabı uşaklar kolay bulêrlar. **Nezaman?** – bir gün. **Neredä?** – küüdä, çünkü erdä (damda) duran un çuvalı, kara samovar bacası (belli, ani aul içindä yuvarlanêr) hem kediciklär, angıları var nicä dereyâ gitsinnär, inandırêrlar, (gösterêrlär), ani oluşlar olêr küüdä. Bu soruş için veriler hepsi **5** bal: ikişär bal herbir cuvap için ($2 \times 2 = 4$) hem da **1** bal bu cümlemin dooru yazılması için.

3. Burada olun dikat. Tekstin başından (çeketmesindän) aşaa dooru angı işliklär (bulunmak sıralına görä) gösterêrlär kediciklerin işlemini. Bakêrız: *görmüşlär, takışmuşlar, çıkmışlar*. Bu cuvap için veriler 6 bal ($2 \times 3 = 6$). Dooru cuvap sayılacak ozaman, açan işliklär verileceklär (bulunan sıralaa görä) hem da göstereceklär kediciklerin işlemini.

4. Bu soruşta istenirle tanımaa bu tekst maanayca angı tipä girer: **anna-tma** tipinä mi, **yazdırma** tipinä mi osaydı **fikirlemä** tipinä mi. Yazdırmayı birdän-birä var nicä hiç saymamaa, çünkü yazdırma elementleri burada hiç yok. Kalêr — **annatma** hem **fikirlemä**. Hepsicii dsa erli-erindä da olmasın burada hiç problema – ozaman biz vardı nicä deyelim – **annatma**. Ama burada bulmaa cuvap soruşa **neredä?** biz lääzım düşünelim, aaraştıralım argument da inandırılım, ani un çuvalı (açık aazlı), kurumnu samovar bacası, yakın derä, kediciklerin serbest gezinmesi — kasabada yok nicä olsun, çünkü orada evlär çokkatlı, transport gezer (çok), aularda yok nicä yuvarlansınar samovar bacaları, derä uzak h.b. Tä bu elementlär gösterêrlär, ani bu tekstin tipi – fikirlemä. Dooru cuvap için veriler 2 bal.

5. Angı zamanda olêr bu oluş? isteniler cuvap. Dooru cuvaba var nicâ çıkarsın uŝakları sade tekstin çeketmesindâ işliklâr. Eer onnar durarsaydılar geçmiş zamanda, nicâ burada (görmüşlâr, takışmışlar, atlamış, fırlamış, çıkmışlar...). Elbetki var nicâ olsunnar işliklâr şindiki zamanda da, gelecek zamanda da. Ama buna bakılmêêr. Bakılêr gerçektân oluŝun zamanı. Bu teksttâ, elbetki, dooru cuvap (**b**) – **2 bal**.

6. Bu iştâ (soruşta) isteniler, ki üürenicilâr, verilmiş nişannıkların içindân (arasından) ayırsınnar (çıkarsınnar) üçâz laf, angıları yardım edeceklâr yazdırmaa kedicıı. Tâ bu soruş ta gösterer, ani tekstin tipi – diil yazdırma. Okuduynan lafları, uşaklar lââzım görsünnâr, ki teksttâ (ayırı-ayır) veriler, ani kediciklâr (*küçük, ahmak, yaŝ*). Teksttâ kediciklerin bu nişannarı gösteriler. Ama lafların (*sarı, kaavi, alçak, sıralı, sivri, kaba, maavi*) hiç yok erleri hem birtürlü bilâ yok nicâ yazdırsınnar kedicikleri. Bu soruşun paası – **6 bal** (2×3=6).

7. Teksttân alınma lafların bulun antonimnerini . En ilkin lââzım annamaa bir iş, ani antonim da lââzım olsun hep o formada, zamanda, halda, sayıda... *Gün* – burada diil güneş. Ama *bir gün*. Onun antonimi – *gecâ; hızlı – yavaş; çıkmış - girmiş*. Burada dooru cuvap için veriler **7 bal**. 2-âr bal – herbir dooru cuvap için, 1 bal da lafların dooru yazılması için.

8. Bu iştâ da isteniler çıkarmaa teksttân (bulunmak sıralıına görâ) sıravardı uzun vokallı lafları. En ilkin, onnarı bulmaa deyni, lafları lââzım koymaa temel formalarına. *Sesleer, paklêr, kası, balaa, köpâä ...* – bu laflarda da uzun vokal var, ama laflar diil uzun vokallı. Uzun vokallı laflar tâ: *kaar, sur, baar, dii, çii, yaa, yuur, uur, daa, baa, ii, siiret, saat, zeedâ, lââzım, leen, diiren...*

Angı formada da: sayıda, zamanda, halda olmasalar – onnar uzun vokallı. Bunu lââzım açıklamaa uşaklara. Diil te o kediciklâr gibi gördülâr iki vokal yannaŝık – hu artlarına, tuttular... Sade lafin temel forması var nica gösterebilirsin bunu. Paası bu soruşun – **10 bal** (**5-âr bal** herbir dooru cuvap için). Ama mutlak tutmaa teksttâ bulunmak sıralıı da, atlatmamak.

9. Burada isteniler, ki verilmiş lafların arasından ayırmaa sade o lafları, angılarında birlik sayısında var nicâ vokal dönmesi olsun. Verilmiş ballar göstererlâr, ani burada ölä laf sade üç: *pençerâ, şiŝâ* hem *küpâ* (*küpenin, küpeyâ, küpeyi, küpedâ, küpedân*). Hepsı **6 bal** (2×3=6).

10. Angı cümledâ laf *kapmaa* kullanılêr ikincili maanada? Burada şindi, bân bulêrım, zorluk olmayacak. Dooru cuvap bulunêr (**C**) bukvada, çünkü sade bu variantta laf *kapmaa* kullanılmêêr kendi temel (baş) maanasında. Bu dooru cuvap için veriler **2 bal**.

11. -ci iş ta diil zor, çünkü dili bilenlerâ yok zorluk erleŝtirmâä lafları kendi erlerinâ. Bân bulêrım, lafin formasını da bulmaa diil zor. Maniyâ aldılar bir ... fistan . İstââr-istemâz lââzım koymaa lafı *eni*. İkinci cümlâ da

kolay. Ona yakışêr sade laf gitmää da olsun Büün mamuyla baka artık *gittilär* panayıra . Eer olmayaydı laf *artık* vardı nicä yazmaa gideceklär, ama bu laf isteer işlik olsun (dursun) sade geçmiş zamanda.

Herbir dooru cuvap çin veriler 2-är bal ($2 \times 4 = 8$). Yarışar (0,5) bal da veriler herbir lafın dooru yazılması için ($0,5 \times 4 = 2$). Ücünü cümlä isteer, ki işlik **doldurmaa** olsun mutlak geçmiş zamanda Batü *doldurdu bir fıçı su* . Bitki cümledä laf herkerä isteer, ki işlik **hazırlamaa** dursun şindiki zamanda *Bän uroklarımı herkerä hazırlêırım avşamdan* .

12. **Uydurma** (yaraştırmaq, sravnenie) – neyäsä benzetmäk, uydurmak. Uydurmaları bulmaa tekstin içindä hiç diil zor. Sade läüzüm bilmää onnarın nişannarını (yardımcı laflarını), angıları mutlak durêlar onnarın yanında (önündä yada ardında). Tä o yardımcılar: **gibi, kâr, haliz, sansın, nicä**. Tä uydurmalar: **köpek gibi (haliz köpek)**, azarladı, hızlandı üstümä **kâr köpek, sansın köpek** azarladı, **nicä köpek** daladı; **nicä şampan tıkaçı; tekerlek gibi; nicä bülbül; sansın boyar; haliz eşek...**

Bilärkän uydurmaların bu nişannarını, uşaklara zor olmayacak bulmaa onnarı, nicä da räbinayı yada kayın aaçlarını salkımnık içindä, çünkü räbinalarda var kızıl emiş salkımnarı, kayınnarın da güdelerini sansın kireçlemişlär köktän tepeyädän.

Biz burada baktık, analizledik sade bir variantı. Ama hertarafça bakty-nan – hepsi variantlar bir paada. Herbir variantın paası **60** bal hem herbir soruşun da paası variantlarda birtakım (8-ci soruştan kaarä).

Okuyarkan bu komentariyayı, dayma dokuşturun teklifleri, komentariyaları herbir iş için, variantların tekstlerini testlemäk soruşlarını hem da herbir variantın kantarlamak shemasını.